

NATHALIE PIQUET

«Charbon – Travail forcé – Collaboration. Der nordfranzösische und belgische Bergbau unter deutscher Besatzung, 1940 bis 1944»

Essen, Klartext, 2008, 373 p.

De bezetting van de door de Duitsers veroverde gebieden tijdens de Tweede Wereldoorlog was een grensoverschrijdend fenomeen. De verschillende bezettingsautoriteiten werden aangestuurd vanuit Berlijn en moesten aan de overheden van het Derde Rijk verantwoording afleggen. Tot nu toe werd de bezettingsgeschiedenis echter vooral bekeken vanuit een nationaal perspectief, vaak zelfs als een exclusief nationale kwestie. Het grensoverschrijdende karakter van de bezetting geldt des te meer voor de steenkoolsector, waarvan het belang voor de bezettingsgeschiedenis moeilijk kan worden overschat. Steenkool was de voornaamste energiebron en bepaalde de industriële productie. De steenkoolbekkens die zich in Frankrijk en België bevinden maken deel uit van dezelfde geologische configuratie en de steenkool werd tijdens de bezetting niet enkel bovengehaald door 'autochtonen', ook Russische krijgsgevangenen zorgden in Limburg in voor een groot deel van de steenkoolextractie. Nathalie Piquet bestudeert in dit boek, de handelseditie van een proefschrift van de *Ruhr-Universität Bochum* in een 'co-tutelle de thèse' met de *Université Charles de Gaulle Lille III*, de sociale geschiedenis van de Belgische en Noord-Franse steenkoolbekkens tussen

1940 en 1944. Het boek is in het Duits geschreven, maar achteraan is een samenvatting in het Frans opgenomen.

De arbeidsverhoudingen staan centraal in dit boek. Ze worden gesitueerd in een ruimer chronologisch kader. In een inleidend hoofdstuk wordt ingegaan op de Eerste Wereldoorlog en het interbellum. Het afsluitende hoofdstuk handelt over de bevrijding waarin de epuratie een belangrijke plaats inneemt. In een apart hoofdstuk worden de bezettingsstructuren, de bezettingspolitiek en de verhouding met de Duitse en nationale autoriteiten geduid.

De geschiedenis van de Franse en Belgische steenkoolsector tijdens de bezetting is niet geheel onbekend terrein, maar het is voor het eerst dat aan de sector een monografie wordt gewijd. Dit levert in combinatie met het consequent aangehouden comparatieve karakter een aantal nieuwe inzichten op, zowel feitelijk als op het vlak van mechanismen eigen aan de bezetting. Een eerste vaststelling is dat in Noord-Frankrijk de steenkoolproductie min of meer gehandhaafd bleef, terwijl ze in België terugliep, ondanks de Duitse maatregelen, zoals de inzet van krijgsgevangenen. Dit verschil vloeit voort uit een andere opstelling van overheden en ondernemers in België en Noord-Frankrijk. Een andere factor van belang was het strengere optreden van het toezichtspersoneel in Noord-Frankrijk, dat zich gesteund wist door de bedrijfsleiding. Het bestaan van het Galopin-comité en de Galopin-doctrine was eveneens een factor die het verschil verklaart.

De mijnen waren sinds het interbellum plaatsen waar arbeiders van verschillende nationaliteit samen of naast elkaar werkten. Dit fenomeen werd tijdens de bezetting nog versterkt, onder meer door de inzet van Russische en Oekraïense krijgsgevangenen. In Frankrijk werkten eveneens talrijke Polen. Een ander aspect van uitwisseling van nationaliteiten waren de leden van de *Garde Wallonne* die in Noord-Frankrijk werden ingezet om Oekraïeners te bewaken. Nathalie Piquet gaat in op de verhoudingen tussen deze verschillende groepen. Soms was er sprake van solidariteit: de Noord-Franse bevolking kon het gewelddadige optreden van de *Gardes Wallonnes* bijvoorbeeld niet smaken, Russische krijgsgevangenen konden in Limburg rekenen op de steun van de plaatselijke bevolking en traden tot het verzet toe. Er kon echter ook sprake zijn van gespannen verhoudingen, bijvoorbeeld met bepaalde Poolse mijnwerkers in Noord-Frankrijk die de plaatselijke bevolking beschouwde als Duitsvriendelijk. De auteur gaat verder, in zoverre de bronnen dit toelaten, in op de levensomstandigheden van de mijnwerkers en de vormen van verzet. Ze verliest daarbij de patroons niet uit het oog, wat onontbeerlijk is om de opstelling van de mijnwerkers goed te kunnen inschatten. Te waarderen is tevens het kritische gebruik van het begrip patriottisme: de auteur gaat er niet bij voorbaat vanuit dat elk sociaal conflict een patriottische dimensie had. In verband met de stakingen in mei/juni 1941 in Noord-Frankrijk stipt ze aan dat ze een patriottische tint ('*Färbung*') kregen *omdat* de Duitsers repressief op de staking reageerden. De auteur besteedt tevens aandacht aan de politieke dimensie,

met name de rol van de communistische partij en socialistische militanten.

De ingewikkelde Belgische staatsstructuur maakt het voor buitenlanders niet eenvoudig om onderzoek te doen over Belgische geschiedenis. Nathalie Piquet heeft evenwel haar weg gevonden in het Belgische archiefwezen en heeft naast bronnen uit het Rijksarchief en het SOMA ook een beroep gedaan op materiaal uit privaatrechtelijke archiefcentra. De auteur heeft zowel de Franstalige als de Nederlandstalige literatuur verwerkt, wat een vollediger beeld oplevert en toelaat goed aan te sluiten bij het bestaande onderzoek. Ze heeft zich, op enkele schoonheidsfoutjes na (de *Société Générale* is bijvoorbeeld geen bank), goed weten in te werken in de Belgische geschiedenis.

Het boek is goed doordacht, empirisch goed onderbouwd (ook al werd om redenen die niet duidelijk zijn geen gebruik gemaakt van de archieven van de administratie van het mijnwezen) en het comparatieve perspectief is verrijkend voor de Belgische geschiedenis.

Op één punt overtuigt het boek echter niet, met name waar het gaat om de opstelling van de Belgische werkgevers. Hoewel uit de analyse naar voren komt dat de Belgische mijnpatroons terughoudender waren tegenover de bezetter, is het beeld dan van hen wordt geschetst te positief en wordt niet voldoende ingegaan op de redenen voor hun opstelling. Dat laatste hangt dan weer samen met visie die dit onderzoek schraagt. Hoewel de auteur kiest voor een langetermijnperspectief en de oorlog niet ziet als een geïsoleerd evenement, wordt deze lijn niet geheel consequent

aangehouden. De geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog is een gelaagde geschiedenis. De oorlog creëert een nieuw politiek-militair kader, met nieuwe actoren waarmee rekening moet worden gehouden, veranderende krachtsverhoudingen met en tussen de vooroorlogse actoren, de productie van een eigen logica en het ontstaan van fenomenen als collaboratie en verzet. De tweede laag, die door de eerste wordt beïnvloed, maar die daardoor niet verdwijnt of geheel wordt gedetermineerd, is die van de interactie tussen de vooroorlogse actoren, die eveneens een eigen logica volgt, die niet noodzakelijk direct verband houdt met de oorlog. Enigszins kort door de bocht geformuleerd zou men kunnen zeggen dat er tijdens en in de marge van de echte oorlog vele andere oorlogen worden uitgevochten of dat bepaalde conflicten niet verdwenen omdat het oorlog was.

Dit inzicht is van fundamenteel belang om de opstelling van de Belgische mijnbedrijven te begrijpen. Het mag dan wel zo zijn dat de Belgische mijnexploitanten meer terughoudend waren om voor de bezetter te werken dan de Franse, dat betekent niet dat ze hun economische belangen – die niet altijd strookten met die van de werknemers – uit het oog verloren. De Belgische mijnpatroons streefden er de hele bezetting naar de loonkost zoveel mogelijk binnen de perken te houden en geen concessies te doen die onomkeerbaar waren of na de bezetting als een verworven recht zouden kunnen worden beschouwd. Dit verklaart, zoals Guy Coppieters aantoonde, waarom de mijnpatroons in conflict konden komen met de Duitsers, bijvoorbeeld wanneer deze laatsten op het einde van

de oorlog voorstelden de lonen gevoelig te verhogen.

De inzet van dergelijke conflicten had geen direct verband met de problematiek van de oorlog in zijn bezettingsdimensie, maar volgde een economische logica, die verklaart waarom de bezetter de objectieve bondgenoot kon zijn van de mijnwerkers. Het legt eveneens uit waarom de Duitsers in 1940 in een aantal gevallen de kant kozen van stakende mijnwerkers: de stakingen waren in een aantal gevallen een reactie tegen pogingen van de werkgevers om af te dingen op verworven rechten uit het overleg tijdens het interbellum. Deze erg strakke opstelling, soms revanchistische opstelling van het Belgische mijnpatronaat is niet of slechts heel gedeeltelijk inpasbaar in de eerste oorlogslaag: de bezetting verschijnt hier als een factor die de machtsbalans tussen sociale groepen beïnvloedt. Deze dimensie en het samenspel tussen de twee lagen van de oorlog krijgt in dit boek onvoldoende aandacht. Dat is de reden waarom wie vertrouwd is met de geschiedenis van de Belgische steenkoolmijnen, op verschillende bladzijden de indruk heeft dat de mijnpatroons wat te rooskleurig worden voorgesteld. Zij ageerden veel strategischer, met het beheersen van de loonkost als centraal doel, dan de auteur vermoedt. Hier is een continuïteit met de vooroorlogse periode, waarin loonkostenbeheersing, die op haar beurt samenhangt met de economische structuur van de steenkoolmijnen, de

belangrijkste zorg was. In de tweede oorlogslaag is ook de verklaring of een deel van de verklaring te vinden voor de meer terughoudende opstelling van de Belgische mijnpatroons tegenover de Duitsers en hun geringere bereidheid om de productie op peil te houden. Dit hield namelijk ook verband met de klassiek liberale visie van het Belgische mijnpatronaat, waarbij de staat zoveel mogelijk geweerd werd uit wat als interne aangelegenheden van de onderneming beschouwd werd. De arbeidsverhoudingen behoorden daartoe. Voor de oorlog werd om die reden de interventie van de Belgische overheid zoveel mogelijk vermeden, tijdens de bezetting gebeurde hetzelfde met de Duitse overheid. Belgische mijnpatroons deden bij voorkeur geen beroep op de bezetter in geval van sociaal conflict.

In Frankrijk lagen de kaarten anders: de overheid stelde zich veel minder terughoudend op dan de Belgische. De mijnpatroons waren bereid zich in te schrijven in die politieke agenda en deden een beroep op de overheid om tussen te komen in conflicten die door de Belgische werkgevers zouden beschouwd worden als 'interne aangelegenheden'. Dit verschil is terug te voeren op het karakter van het Franse kapitalisme, waarin zoals Richard Kuisel aantoonde, de staat een veel prominentere rol speelde⁸. Dat blijkt ook uit de geschiedenis van de steenkoolsector tijdens de Tweede Wereldoorlog.

Dirk Luyten

⁸ RICHARD F. KUISEL, *Le capitalisme et l'État en France: modernisation et dirigisme au XXe siècle*, Parijs, Gallimard, 1984.